

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΑΙ ΚΥΡΙΩΣ ΓΝΩΣΤΙΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΙ

1. Η ΑΝΤΙΛΗΨΙΣ

“Όταν βλέπω, ὀσφραίνωμαι καὶ ἐγγίζω ἐν ἄνθος καὶ λέγω : τριαντάφυλλον, ἢ ἀκούω ἓνα γνῶριμον κρότον καὶ ἀναφωνῶ : κεραυνός, ἔχω **ἀντίληψιν** ἓνός ἀντικειμένου, πράγματος (τὸ ἄνθος) ἢ φαινομένου (ὁ κεραυνός). Ἐκείνην τὴν στιγμὴν δὲν ἔχω πλῆθος μόνον αἰσθημάτων ἐκ τῆς αὐτῆς αἰσθήσεως (ἀκουστικῶν, ὡς εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν) ἢ ἐκ διαφόρων αἰσθήσεων (ὀπτικῶν, ὀσφρητικῶν, ἀπτικῶν, ὡς εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν), ἀλλὰ καὶ τὰ ἑξῆς: 1) τὴν σαφῆ συναίσθησιν ὅτι τὰ αἰσθήματα ταῦτα ἔχουν τὴν πηγὴν των εἰς ἓν ὠρισμένον **ἀντικείμενον** (πράγμα ἢ γεγονός)· 2) ὅτι τὸ ἀντικείμενον τοῦτο εἶναι **πραγματικόν**, ὄχι φανταστικόν· 3) ὅτι εἶναι κάτι **διάφορον τοῦ Ἐγώ μου** καὶ 4) ὅτι αὐτὴν τὴν στιγμὴν **ἀποκτῶ γνῶσιν** αὐτοῦ διὰ τῶν αἰσθητηρίων μου ὀργάνων.

Τὴν συναίσθησιν αὐτὴν ἔχομεν αὐτομάτως καὶ τὸ ὅλον φαινόμενον φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως ἑνιαῖον καὶ ἀπλοῦν. Ἐὰν ὅμως μελετήσωμεν αὐτὸ ἐπισταμένως, θὰ βεβαιωθῶμεν ὅτι συνειργάσθησαν πολλαὶ ψυχικαὶ λειτουργίαι, διὰ νὰ παραχθῇ. Ἐν πρώτοις ἐλειτούργησαν αἱ αἰσθήσεις μου, διὰ νὰ σχηματισθοῦν ἐντὸς τῆς συνειδήσεως διάφορα αἰσθήματα ὀπτικά, ὀσφρητικά, ἀπτικά, ἀκουστικά κλπ. Ἐπειτα ἐγένετο ἀνάπλασις σχετικῶν παραστάσεων (ἔχω ἄλλοτε ἴδει τὸ ἄνθος τοῦτο καὶ ἀκούσει πολλά περὶ αὐτοῦ ὁμοίως τὸν κεραυνὸν ἔχω ἀκούσει προηγουμένως) καὶ αὐτόματος συμπλήρωσις τῆς ἀμέσου ἐντυπώσεως διὰ τῶν παραστάσεων τούτων. Τὰς δύο αὐτὰς λειτουργίας ἐμελετήσαμεν εἰς τὰ προηγούμενα κεφάλαια. Μόνοι ὅμως αἱ δύο αὗται ψυχικαὶ ἐνέργειαι δὲν ἀρκοῦν, διὰ νὰ ἐξηγήσουν τὸν σχηματισμὸν τῆς ἀντιλήψεως. Πρέπει νὰ συνεργασθῇ μετ' αὐτῶν καὶ μία ἄλλη ἀκόμη, σημαντικώτατη διὰ τὸν ψυχικὸν μας βίον λειτουργία : ἡ **διανόησις**, διότι δι' αὐτῆς ἀφ' ἓνός μὲν τὰ αἰσθήματα καὶ αἱ παραστάσεις συγκροτοῦν-

ται εἰς ἓν ὀργανικὸν σύνολον (τὴν ψυχικὴν εἰκόνα), ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀναφέρεται τὸ σύνολον τῶν περιεχομένων τούτων τῆς συνειδήσεώς μας εἰς κάτι πραγματικόν, τὸ ὁποῖον θεωροῦμεν ὅτι κεῖται ἀπέναντι τοῦ Ἐγὼ ἡμῶν (ἀντι-κείμενον) : τὸ τριαντάφυλλον, ὁ κεραυνὸς κτλ. Μόνον ὅταν διὰ τῆς διανοήσεως ἐπεξεργασθῆ ἡ ψυχὴ τὰ δεδομένα τῶν αἰσθήσεων καὶ τὰς δι' αὐτῶν ἀναπλασσομένας παραστάσεις, ἀποκτᾷ ἀντίληψιν τῶν ἀντικειμένων. Ἡ διανόησις εἶναι μία συνθετικὴ ἐνέργεια τῆς ψυχῆς. Δι' αὐτῆς αἰσθήματα καὶ παραστάσεις ἀναφέρονται εἰς τὰ ἀντικείμενα, ἐκ τῶν ὁποίων πηγάζουν οἱ ἐρεθισμοί, καὶ ὀργανοῦνται εἰς ἐνότητάς, ἤτοι διαρθροῦνται ἐσωτερικῶς εἰς ἐνιαῖα συγκροτήματα. Ἐπιπέσει λοιπὸν ὀνομάζομεν τὴν σύνθετον ψυχικὴν ἐνέργειαν, διὰ τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος συγκροτεῖ τὰ παρόντα αἰσθήματά του εἰς ἓν ὀργανικὸν σύνολον, συμπληρώνει αὐτὰ διὰ παραστάσεων γενικῶς καὶ εἰδικῶς δι' ἀναμνήσεων καὶ τὰ ἐρμηνεύει ὡς προερχόμενα ἀπὸ ἓν **ἀντικείμενον**, τὸ ὁποῖον αὐτομάτως διαστέλλει ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν του καὶ τὸ θεωρεῖ πραγματικόν. Ἡ ἀντίληψις εἶναι τὸ πρῶτον βῆμα τῆς κυρίως **γνώσεως**.

Ἄς ὑποθέσωμεν ὅτι εἰς ἄνθρωπον τινα ἀναστέλλεται πρὸς στιγμὴν δι' ἓνα οἰονδήποτε λόγον ἡ ἐνέργεια αὕτη τῆς ψυχῆς του. Αἱ συνέπειαι αὐτῆς τῆς ἀνωμαλίας διὰ τὸν ψυχικὸν του κόσμον θὰ εἶναι τότε αἱ ἑξῆς : Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς θὰ δύναται μὲν νὰ ἔχη ἐντυπώσεις, ἐφ' ὅσον λειτουργοῦν κανονικῶς τὰ αἰσθητήριά του ὄργανα, καὶ νὰ διατηρῆ καὶ νὰ ἀναπλάττῃ τὰς παραστάσεις του, ἀφοῦ θὰ ἔχη καὶ μνήμην· ἀντίληψιν ὁμοίως δὲν θὰ ἔχη, διότι θὰ εἶναι ἀνίκανος νὰ συναρμολογῇ αἰσθήματα καὶ σχετικὰς παραστάσεις εἰς ἐνιαῖας εἰκόνας καὶ συλλαμβάνων τὸ νόημα αὐτῶν (τὴν ἀναφορὰν πρὸς τὸ ἀντικείμενον) νὰ ἐρμηνεύῃ τὰς ἐντυπώσεις του. Ἦτοι δὲν θὰ ἐννοῇ ὅτι ὑπάρχουν πρὸ αὐτοῦ ὀρισμένα ἀντικείμενα (πράγματα ἢ γεγονότα), εἰς τὰ ὁποῖα ὀφείλει τὰς ἐντυπώσεις του, ἐπομένως οὔτε θὰ **γνωρίσῃ** ποτὲ τὰ ἀντικείμενα ταῦτα, διὰ νὰ τὰ διακρίνῃ ἀπὸ τῶν ἄλλων (καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἀκόμη τοῦ Ἐγὼ του) καὶ νὰ τὰ ὀνομάζῃ : Ἴδου ἓν τριαντάφυλλον· ἀκούσατε : κεραυνὸς ! Ὁ ψυχικὸς κόσμος τοῦ ἀνθρώπου τούτου θὰ ὁμοιάζῃ πρὸς τὸ ἀτάκτως συσσωρευμένον οἰκοδομικὸν ὑλικόν· αἰσθήματα διάφορα καὶ ποικίλαι παραστάσεις ἐξ ἀναμνήσεως καὶ φαντασίας θὰ ἐμφανίζονται μέσα εἰς τὴν συνειδήσιν του καὶ θὰ ἐξαφανίζονται μετὰ μικρὸν ἀπ' αὐτῆς χωρὶς ἐσωτερικὴν ἀλληλουχίαν, χωρὶς ἀναφορὰν πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον. Τὸ περιεχόμενον τῆς συνειδήσεώς του θὰ εἶναι χαῶδες : ἀδιάκοπος ροὴ ἐντυπώσεων καὶ παραστάσεων συνειρομένων καὶ ἀπωθουμένων εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχε. Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς δὲν θὰ εἶναι ποτὲ βέβαιος οὔτε περὶ τῆς πραγματικότητος τῶν ἀντικειμένων τοῦ κόσμου, οὔτε περὶ τῆς ἰδίας του ὄντοτος. Εἰκόνα κατὰ προσ-

έγγισιν τῆς καταστάσεώς του μᾶς δίδουν τὰ ὄνειρα, ὅπου τὰ περιεχόμενα τῆς συνειδήσεως ἐνίοτε συμπλέκονται εἰς ἀπιθάνους συνδυασμούς καὶ τὸ Ἐγὼ ταλαντεύεται μεταξύ ὑπάρξεως καὶ ἀνυπαρξίας, χωρὶς βεβαιότητα οὔτε περὶ τῆς ὄντο- τητος τοῦ κόσμου, οὔτε περὶ τῆς ἰδικῆς του ὄντοτητος. Τοιαύτην ἀσυναρτη- σίαν καὶ ἀστάθειαν δὲν παρουσιάζει ὁ ψυχικὸς βίος τοῦ κανονικοῦ ἀνθρώπου ἐν ἐγρηγόρσει, διότι ἀκριβῶς ἡ ψυχὴ του ἔχει τὴν συνθετικὴν δύναμιν, τὴν ὁποίαν ὀνομάζομεν διανόησιν.

Διὰ τῆς διανοήσεως ἐπέρχεται τάξις καὶ « κόσμος » καὶ εὐστά- θεια εἰς τὰ περιεχόμενα τῆς συνειδήσεως. Εἰς τὰς αἰσθήσεις ὀφείλο- μεν τὰς ἐντυπώσεις· εἰς τὴν μνήμην τὴν διατήρησιν καὶ τὴν ἀνά- πλασιν τῶν παραστάσεων· εἰς τὴν διανόησιν τέλος τὴν ἐπιτεξεργα- σίαν ἐντυπώσεων καὶ παραστάσεων πρὸς σχηματισμὸν **ἀντιλή- ψεως.**

Τὸ βρέφος, ὅταν τὸ πρῶτον ἀνοίγῃ τοὺς ὀφθαλμούς του, ὑπο- θέτομεν ὅτι ἔχει μόνον ἐντυπώσεις, ὄχι καὶ ἀντίληψιν· δὲν δύναται ἀκόμη νὰ ἐρμηνεύῃ τὰ αἰσθήματά του καὶ νὰ ἀναφέρῃ αὐτὰ εἰς ἀν- τικείμενα, διότι στερεῖται πείρας καὶ ἡ κρίσις του ἀκόμη ταλαντεύ- εται. Ὅμοίως εἰς ἔλλειψιν ἀντιλήψεως ὀφείλεται ἡ περίεργος εἰκὼν, τὴν ὁποίαν ἐμφανίζει ὁ κόσμος εἰς ἕκ γενετῆς τυφλοῦς ἀποκτῶντας τὴν ὄρασιν κατόπιν ἐγχειρήσεως τῶν ὀφθαλμῶν. Ἐπὶ τινὰ χρό- νον δὲν δύναται νὰ συναρμολογήσουν καὶ νὰ ἐρμηνεύσουν ὀρθῶς τὰς ὀπτικὰς ἐντυπώσεις των, διότι στεροῦνται σχετικῶν παραστά- σεων καὶ δὲν ἔχουν ἀκόμη σχηματίσει ὀπτικὴν ἀντίληψιν τοῦ χώρου, διὰ νὰ διακρίνουν σαφῶς ἀπ' ἀλλήλων τὰ διάφορα ἀντικείμενα καὶ νὰ ὀρίσουν ὀρθῶς τὴν θέσιν καὶ τὴν ἀπόστασίν των. Οὕτω τὰ πλη- σίον των εὕρισκόμενα ἀντικείμενα δίδουν εἰς αὐτοὺς τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἐφάπτονται τῶν ὀφθαλμῶν των, δι' ἄλλα δὲ λίαν ἀπομακρυ- σμένα (ἐν ὄρος π.χ.) νομίζουν ὅτι δύναται νὰ τὰ ἐγγίσουν, ἐὰν ἀπλῶς τείνουν τὰς χεῖράς των.

Ἐπίσης εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου παρουσιάζονται ἐνίοτε πε- ριπτώσεις, κατὰ τὰς ὁποίας εἴτε αἱ ἐντυπώσεις του εἶναι τόσον και- νοφανεῖς καὶ ραγδαῖαι, ὥστε ἀδυνατεῖ νὰ τὰς συμπληρώσῃ διὰ συν- αφῶν παραστάσεων καὶ νὰ τὰς ἐρμηνεύσῃ διὰ τῆς ἀναφορᾶς αὐτῶν εἰς τὰ ἀντικείμενα, ὅπόθεν προέρχονται· εἴτε εὕρσκεται εἰς τόσον ἀνώμαλον ψυχικὴν κατάστασιν (ψυχασθένειαν), ὥστε δὲν δύναται τρόπον τινὰ νὰ πιστεύσῃ εἰς τὰ αἰσθήματά του : ἀδυνατεῖ ν' ἀπό- φανθῇ ἐν δεδομένῃ στιγμῇ ἂν ἴσταται πρὸ πραγματικῶν ἀντικειμέ-

νων ἢ πλασμάτων τῆς φαντασίας του, ἂν κοιμᾶται καὶ ὄνειρεύεται ἢ εἶναι ἔξυπνος καὶ βλέπη (1). Εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις λέγομεν ὅτι δὲν ἔχει **ἀντίληψιν**.

Ἐκ τούτων γίνεται φανερά ἡ διαφορά, ἡ ὁποία χωρίζει ἄμεσον ἐντύπωσιν καὶ ἀντίληψιν ἀφ' ἑνός, παράστασιν καὶ ἀντίληψιν ἀφ' ἑτέρου. Ἐντύπωσιν ὀνομάζομεν τὸ πλῆθος τῶν αἰσθημάτων, τὸ ὁποῖον δὲν ἔχει ἀκόμη ἐπεξεργασθῆ ἡ ψυχὴ μας καθ' οἷον τρόπον ἀνεπτύξαμεν ἀνωτέρω· ἀντίληψιν δὲ τὴν ψυχικὴν ἐνέργειαν, διὰ τῆς ὁποίας γίνεται αὕτη ἡ ἐπεξεργασία, καθὼς καὶ τὰ ἀποτελέσματά της. Ἐξ ἄλλου παραστάσεις, αἱ ὁποῖαι δὲν συγχωνεύονται ὀργανικῶς μετὰ συναφῶν ἐντυπώσεων καὶ δὲν ἀναφέρονται εἰς ἓν ἀντικείμενον, περὶ τοῦ ὁποίου κρίνομεν ὀρθῶς ὅτι εἶναι πραγματικὸν καὶ εὐρίσκεται πρὸ ἡμῶν, δὲν δύνανται νὰ μᾶς δώσουν ἀντίληψιν.

2. ΠΑΡΑΙΣΘΗΣΙΣ ΚΑΙ ΨΕΥΔΑΙΣΘΗΣΙΑ

Αἱ σπουδαιότεραι κατὰ τὴν ἀντίληψιν πλάναι εἶναι δύο εἰδῶν : τὰς μὲν ὀνομάζομεν **παραισθήσεις**, τὰς δὲ **ψευδαισθησίας**.

Ὅχι σπανίως, ὅταν ἔξυπνήσωμεν ἔπειτα ἀπὸ τρομακτικὸν ὄνειρον ἢ ἰσχυρὸν κρότον, σεισμὸν κλπ., βλέποντες εἰς τὸ μόλις φωτιζόμενον δωμάτιόν μας ἐπὶ τῆς κρεμάστρας τὸν πῖλόν μας καὶ κάτωθεν τὰ φορέματά μας, νομίζομεν ὅτι ὀρθοῦται πρὸ ἡμῶν ἄνθρωπος ἔτοιμος νὰ μᾶς ἐπιτεθῆ, καὶ αἰσθανόμεθα ἰσχυρότατον φόβον. Ἡ εἰκὼν αὕτη, ἣτις δὲν ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ πραγματικὸν ἀντικείμενον, λέγεται **παραίσθησις**. Γεννᾶται δὲ ὡς ἑξῆς : Ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ φόβου αἱ ἔξωθεν ἐντυπώσεις ἀνακαλοῦν ταχύτατα μέσα εἰς τὴν συνείδησίν μας παραστάσεις, μετὰ τῶν ὁποίων ἔχουν ὀλίγας μόνον ἔξωτερικὰς ὀμοιότητας. Αἱ παραστάσεις αὗται, ἐπειδὴ ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὴν ψυχικὴν μας διάθεσιν, εἶναι ζωηραὶ, ἐνούμεναι δὲ μὲ τὰς ἀσθενεῖς ἐντυπώσεις ἀλλοιοῦν τὸν πραγματικὸν χαρακτῆρα τῶν

1. Οἱ πάσχοντες ἐκ ψυχικῶν τινῶν νόσων ἀμφιβάλλουν ἐνίοτε καὶ περὶ αὐτῆς τῆς ὑπάρξεώς των. Σημειωτέον ὅτι, καθὼς ἀποκτῶμεν ἀντίληψιν τοῦ ἔξωτερικοῦ κόσμου διὰ τῆς ἐπεξεργασίας τῶν αἰσθημάτων μας, οὕτω ἀκριβῶς ἀποκτῶμεν ἀντίληψιν καὶ τοῦ ἰδίου ἡμῶν σώματος. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην μεγίστην σημασίαν ἔχουν τὰ μυϊκὰ, ὀργανικὰ καὶ στατικὰ αἰσθήματα. Παθολογικὴ λειτουργία τῶν αἰσθήσεων, εἰς τὰς ὁποίας ὀφείλομεν τὰ αἰσθήματα ταῦτα, καθιστᾶ ἐνίοτε ἀδύνατον τὴν ἀντίληψιν τοῦ ἰδίου μας σώματος.

έντυπώσεων τούτων καὶ μᾶς παρασύρουν εἰς πεπλανημένας ἑρμηνείας. Αἰτίαι τῶν παραισθήσεων εἶναι, ἐκτὸς τῶν ψυχικῶν νόσων, ὁ φόβος, ἡ κόπωση καὶ ἡ προσδοκία. Σύνηθες εἶναι τὸ φαινόμενον, ὅταν ἐπὶ μακρὸν καὶ ἀγωνιωδῶς ἀναμένωμέν τινα, νὰ νομίζωμεν ὅτι ἀκούομεν τὴν φωνὴν του, ἐνῶ πρᾶγματι ἀκούομεν ἄλλον νὰ ὁμιλῇ, ἢ ὅτι τὸν ἀναγνωρίζομεν εἰς πρόσωπα, τὰ ὅποια βλέπομεν μακρὰν ὅταν ταῦτα πλησιάσουν, ἀνακαλύπτομεν τὴν πλάνην μας.

Κατὰ τὴν **ψευδαισθησίαν** ἡ πλάνη ἔγκειται εἰς τοῦτο, ὅτι ἐκλαμβάνομεν ὡς ἐντύπωσιν μίαν ἐκ φαντασίας ἢ ἐξ ἀναμνήσεως παρὰστάσιν, ἐπειδὴ εἶναι ἐκτάκτως σαφὴς καὶ ζωηρά. Νομίζομεν δηλ. ὅτι εὐρίσκόμεθα πρὸ τοῦ πραγματικοῦ ἀντικειμένου ἢ γεγονότος, ἐνῶ αὐτὴν τὴν στιγμὴν ὑπάρχει μέσα εἰς τὴν συνείδησίν μας μόνον ἢ παράστασις τοῦ ἀντικειμένου ἢ τοῦ γεγονότος τούτου. Ἡ διαφορὰ μεταξύ ψευδαισθησίας καὶ παραισθήσεως εἶναι ὅτι, ἐνῶ εἰς τὴν παραισθησιν ἡ ἀφορμὴ δίδεται ἐκ πραγματικῶν ἐντυπώσεων, αἱ ὅποια ἀλλοιοῦνται ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν ἀναπλασσομένων παραστάσεων, κατὰ τὴν ψευδαισθησίαν αἱ ἴδιαι αἱ παραστάσεις προσλαμβάνουν τὸν τόνον τῆς « παρούσης πραγματικότητος », τὸν ὅποιον φύσει δὲν ἔχουν, ἀφοῦ εἶναι εἰκόνες ἐξ ἀναμνήσεως ἢ ἐκ φαντασίας καὶ ὄχι ἄμεσοι ἐντυπώσεις.

Αἱ ψευδαισθησίαι προκαλοῦνται ἐκ διαφόρων ψυχικῶν νόσων, ἐκ τῆς ἐπίδρασεως τοξικῶν οὐσιῶν (μορφίνης, ὀπίου, αἰθέρος, χλωροφορμίου), ἐκ τῆς ἐντόνου προσδοκίας καὶ τῆς ὑπερβολικῆς κοπώσεως. Κατόπιν ἐπιπόνου ἐργασίας ζωγράφοι τινὲς ἔχουν ὀπτικὰς καὶ μουσικοὶ τινὲς ἀκουστικὰς ψευδαισθησίας. Νομίζουν δηλ. ὅτι βλέπουν πραγματικὰ ὄραματα καὶ ἀκούουν πραγματικὰς φωνάς, ἐνῶ μόνον τὰς παραστάσεις αὐτῶν ἔχουν ζωηρὰς καὶ ἐμμόνους ἐντὸς τῆς συνειδήσεώς των. Ψυχασθενεῖς πάσχοντες ἐκ ψευδαισθησιῶν (τρόμου, καταδιώξεως κλπ.) ἔχουν ἐνίοτε τὴν συναίσθησιν ὅτι τὰ ὄραματά των δὲν εἶναι πραγματικά, ἀδυνατοῦν ὅμως νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπ' αὐτῶν.

3. Η ΑΝΤΙΛΗΨΙΣ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ

Τὰ ἀντικείμενα, εἰς τὰ ὅποια διὰ τῆς ἀντιλήψεως ἀναφέρομεν τὰς ἐντυπώσεις μας, εἶναι ἢ πράγματα (π.χ. τὸ τριαντάφυλλον)

ἢ γεγονότα (ὡς ὁ κεραυνός). Τὰ πράγματα φαίνονται εἰς ἡμᾶς ὅτι ἔχουν ἔκτασιν (μῆκος, πλάτος, πάχος), ὅτι κατέχουν δηλ. ὠρισμένον **χῶρον**, τὰ δὲ γεγονότα ὅτι ἔχουν διάρκειαν (ἀρχὴν καὶ τέλος), ὅτι ἀπλοῦνται δηλ. εἰς ὠρισμένον **χρόνον**. Πράγματα μὴ κατέχοντα ὅπωςδῆποτε χῶρον καὶ γεγονότα ἄνευ καὶ τῆς ἐλαχίστης διαρκείας μᾶς εἶναι ἐντελῶς ἀδύνατον νὰ φαντασθῶμεν. Πῶς ὁμως ἀποκτῶμεν τὴν ἀντίληψιν τοῦ χῶρου καὶ τοῦ χρόνου ;

Ἐν πρώτοις εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ χῶρου πρέπει νὰ διακρίνωμεν δύο ζητήματα: 1) τὴν ἀντίληψιν τῆς **ἐπιφανείας** (τῶν δύο διαστάσεων: μῆκους καὶ πλάτους) καὶ 2) τὴν ἀντίληψιν τοῦ **βάθους** ἢ τῆς ἀποστάσεως (τῆς τρίτης διαστάσεως), διότι ἕκαστον τῶν ζητημάτων τούτων παρουσιάζει ἰδιαιτέρας δυσχερείας.

Ἡ ἀντίληψις τῆς ἐπιφανείας. Πλῆθος ὀπτικῶν ἐρεθισμῶν, οἱ ὅποιοι ἐπιδροῦν ταύτοχρόνως ἐπὶ τῶν ὀφθαλμῶν, προκαλεῖ ἐντύπωσιν χαρακτηριστικῶς διάφορον ἐκείνης, τὴν ὁποίαν ἔχουν ὡς ἀποτέλεσμα πολλοὶ καὶ ποικίλοι ἀκουστικοὶ ἐρεθισμοί. Ὅσαδῆποτε καὶ οἰαδῆποτε ἠχητικὰ κύματα καὶ ἂν προσβάλλουν τὰ ὠτά μας, οὐδέποτε γεννᾶται ἦχος τοπικῶς ἐκτεταμένος· ποτὲ δὲν ἔχει ὁ ἦχος ἐπιφάνειαν. Ἀντιθέτως οἱ ὀφθαλμοὶ διατάσσουν τρόπον τινὰ τὰ ὀπτικὰ αἰσθήματα κατὰ τὸ σχῆμα μιᾶς ἀπλουμένης ἐπιφανείας.

Τὸ πρόβλημα λοιπόν, τὸ ὁποῖον ἔχει νὰ λύσῃ ἡ Ψυχολογία, εἶναι τὸ ἑξῆς : Πῶς γεννᾶται ἡ εἰκὼν τῆς τοπικῆς ἐκτάσεως διὰ τῆς συσσωρεύσεως πολλῶν ὀπτικῶν αἰσθημάτων ; Πῶς δηλ., ὅταν διεγείρωνται διὰ τῶν ἠλεκτρομαγνητικῶν κυμάνσεων γειτονικὰ σημεῖα τοῦ ἀμφιβληστροειδοῦς χιτῶνος, τὰ ὀπτικὰ αἰσθήματα, ἀντὶ νὰ διαδέχωνται ἀλληλα ἢ νὰ συμπλέκωνται, ὅπως τὰ ἀκουστικά, παρατάσσονται κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ γεννᾶται ὄχι ἀπλῶς ἡ ἐντύπωσις ἐνὸς μωσαϊκοῦ ποικιλοχρῶμων σημείων διακεκριμένων ἀπ' ἀλλήλων, ἀλλὰ ἡ εἰκὼν μιᾶς ἐπιφανείας ;

Τὸ αὐτὸ πρόβλημα παρουσιάζεται καὶ κατὰ τὴν ἀντίληψιν τοῦ λεγομένου **ἀπτικοῦ χῶρου**. Τὸν χῶρον ἀντιλαμβανόμεθα ὄχι μόνον ὀπτικῶς, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς **ἀφῆς**. Περιφέροντες μὲ κλειστοὺς τοὺς ὀφθαλμοὺς τοὺς δακτύλους τῶν χειρῶν ἐπὶ τῆς λείας ράχεως ἐνὸς βιβλίου π.χ., χωρὶς ἐκ τῶν προτέρων νὰ γνωρίζωμεν τὸ ἀντικείμενον, ἔχομεν τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἐγγίζομεν μίαν ἐπιφάνειαν. Πῶς ὁμως τὰ αἰσθήματα πιέσεως, τὰ ὁποῖα ταύτοχρόνως ἢ διαδοχικῶς σχηματίζονται ἐντὸς τῆς συνειδήσεώς μας διὰ τῆς διεγέρσεως τῶν διεσπαρμένων ἀνὰ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ δέρματός μας ἀπτικῶν θηλῶν, παρατάσσονται πάλιν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον μὲ τὰ ὀπτικὰ καὶ αἰσθανόμεθα ὅτι ὑπὸ τοὺς δακτύλους μας ἐκτείνεται μία ἐπιφάνεια ; Τὸ φαινόμενον τοῦτο παρατηρεῖται μόνον κατὰ τὴν ὄρασιν καὶ τὴν ἀφήν. Ἐπὶ τῶν ἄλλων αἰσθημάτων δὲν συμβαίνει τὸ αὐτό.

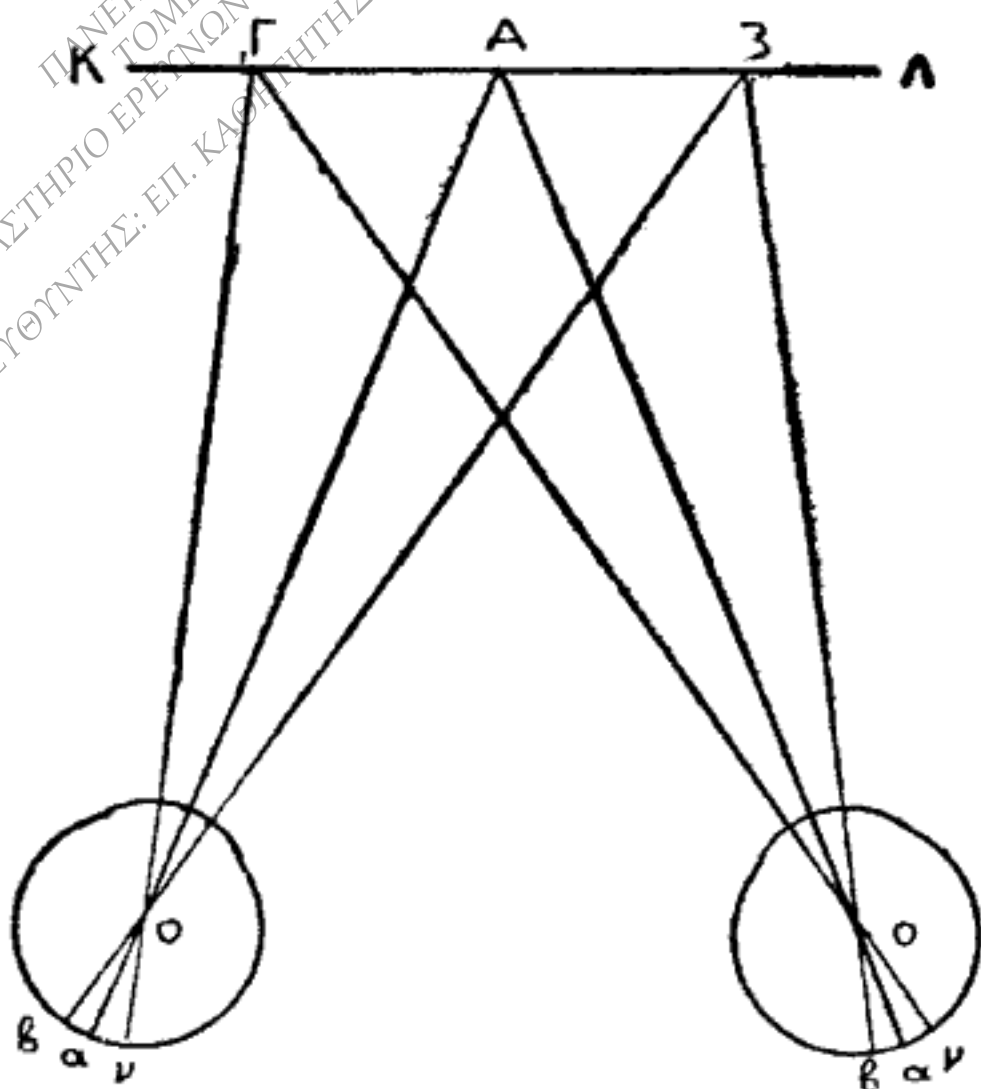
Ἡ πειραματικὴ ἔρευνα εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο διεπίστωσε τὰ ἑξῆς : Ἐν πρώτοις ἀπεδείχθη ὅτι καὶ μετὰ τοῦ ἀπλουστέρου ἀκόμη ὀπτικοῦ αἰσθήματος ἔχομεν τὴν ἐντύπωσιν μιᾶς, ἐλαχίστης ἔστω, ἐκτάσεως. Ἐὰν περιορίσωμεν εἰς τὸ μηδὲν τὴν ἔκτασιν μιᾶς ἐρυθρᾶς ἐπιφανείας, ἔξαφανίζεται ἀμέσως τὸ αἶσθημα τοῦ ἐρυθροῦ. Ὡστε ἡ ἔκτασις φαίνεται ὅτι εἶναι πρωταρχικὴ ἰδιότης τοῦ ὀπτικοῦ αἰσθήματος. Μὲ τοῦτο ὅμως δὲν ἐξηγεῖται ἀκόμη διατί ὁ ἐρεθισμὸς πολλῶν παραπλευρῶν σημείων τοῦ ἀμφιβληστροειδοῦς ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἄθροισιν τῶν ἀπλῶν ἐντυπώσεων τῆς ἐκτάσεως κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ἐν τέλει νὰ σχηματίζεται ἐντὸς τῆς συνειδήσεως ἡ εἰκὼν μιᾶς ἀπλουμένης ἐπιφανείας.

Ἐπὶ τοῦ δέρματος πειραματιζόμεθα διὰ τοῦ αἰσθησιομέτρου, τὸ ὁποῖον ὁμοιάζει πρὸς διαβήτην. Ἐὰν πλησιάσωμεν πολὺ τὰς δύο αἰχμὰς καὶ τοποθετήσωμεν τὸ αἰσθησιομέτρον ἐπὶ τοῦ δέρματος ἑνὸς ἀνθρώπου (βεβαίως τὸ πρόσωπον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου πειραματιζόμεθα, ἔχει τοὺς ὀφθαλμοὺς κεκλεισμένους), οὗτος θὰ ἔχη ἀπλῶν μόνον αἶσθημα πιέσεως, ἥτοι θὰ νομίζῃ ὅτι ἐν μόνον σημεῖον τοῦ δέρματος τοῦ ἐπιέσθη, ἐνῶ πρᾶγματι εἶναι δύο τὰ ἐρεθιζόμενα σημεία. Ἐὰν ἔπειτα ἀπομακρύνωμεν ἀπ' ἀλλήλων τὰς αἰχμὰς καὶ πειραματισθῶμεν ἕκ νέου, θὰ σχηματισθῇ ἡ ἐντύπωσις ὅτι τὸ πιεζόμενον σημεῖον γίνεται κάπως πλατύτερον, ἐκτείνεται εἰς γραμμὴν, εἰς ἐπιφάνειαν. Καὶ μόνον ὅταν ἀπομακρύνωμεν ἀκόμη περισσότερον ἀπ' ἀλλήλων τὰς αἰχμὰς τοῦ αἰσθησιομέτρου, γεννᾶται ἡ ἐντύπωσις ὅτι ἠρεῦσθησαν δύο διάφορα σημεία τοῦ δέρματος. Ἡ ἀπόστασις τῶν αἰχμῶν κατὰ τὴν τελευταίαν περίπτωσιν εἶναι διάφορος εἰς τὰ διάφορα μέρη τοῦ σώματος. Ὡστε καὶ ἐκ τῆς ἑρέυνης ταύτης ἀποδεικνύεται ὅτι καὶ μετὰ τῶν ἀπλουστέρων ὀπτικῶν αἰσθημάτων εἶναι συνυφασμένη ἡ ἐντύπωσις τῆς ἐκτάσεως. Πάλιν ὅμως δὲν ἐξηγεῖται πῶς ἡ ταυτόχρονος ἢ διαδοχικὴ διέγερσις τῶν ὀπτικῶν θηλῶν ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἄθροισιν τῶν αἰσθημάτων πιέσεως, ἥτοι τὴν ἐντύπωσιν τῆς ἐπιφανείας.

Οἱ ψυχολόγοι παραδέχονται ὅτι δὲν ἔχομεν αἰσθησιν, ἀλλὰ ἀντίληψιν τῆς ἐπιφανείας. Καὶ ὅτι ἡ ἀντίληψις αὕτη δὲν γεννᾶται διὰ μόνης τῆς ὀράσεως ἢ διὰ μόνης τῆς ἀφῆς. Ὀπτικὰ καὶ ἀπτικὰ αἰσθήματα καὶ παραστάσεις συμπλέκονται μετ' ἀλλήλων καὶ συνείρονται μετὰ μυϊκῶν καὶ στατικῶν αἰσθημάτων καὶ καταστάσεων, τὰς ὁποίας ἀποκτῶμεν, ὅταν κινῶμεν χεῖρας καὶ πόδας καὶ ὀλόκληρον τὸ σῶμά μας πρὸς διαφόρους διευθύνσεις (αἱ κινηταὶ παραστάσεις συντείνουν τὰ μέγιστα εἰς τὸν σχηματισμὸν τῆς ἀντιλήψεως τοῦ χώρου), πάντα δὲ τὰ στοιχεῖα ταῦτα ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς **συνθετικῆς ἐνεργείας**, τὴν ὁποίαν ἐμφύτως ἔχει ἡ ψυχὴ (εἶδομεν ἀνωτέρω τὴν σημασίαν τῆς ἐνεργείας ταύτης διὰ τὴν ἀντίληψιν καθόλου) καὶ τῇ βοήθειᾳ τῆς **φαντασίας** παρέχουν εἰς ἡμᾶς τὴν ἀντίληψιν τῆς ἐπιφανείας. Ὡστε ὄχι μόνον ἡ πείρα, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐμφυτος προδιάθεσις συντελεῖ εἰς τὸν σχηματισμὸν τῆς ἀντιλήψεως ταύτης.

Εἰς μὲν τὴν πείραν ὀφείλομεν τὴν γνῶσιν τῆς διατάξεως τῶν σημείων τοῦ χώρου, τὴν γνῶσιν τῆς διεύθυνσεως (ἑπάνω - κάτω· δεξιὰ - ἀριστερὰ) καὶ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ μεγέθους. Εἰς δὲ τὴν ἔμφυτον προδιάθεσιν ὀφείλομεν τὴν ὀργανικὴν διάρθρωσιν τῶν ἐπὶ μέρους ὀπτικῶν, ἀπτικῶν καὶ κινητικῶν παραστάσεων καὶ τὴν « ἑρμηνείαν » αὐτῶν διὰ τοῦ σχήματος τῆς ἐπιφανείας. Σημειωτέον ὅτι οἱ ἐκ γενετῆς τυφλοὶ ἔχουσι τὴν ἀντίληψιν τῆς ἐπιφανείας διὰ τῶν ἀπτικῶν καὶ κινητικῶν μόνον παραστάσεων.

Ἡ ἀντίληψις τοῦ βάθους. Ἡ ἀντίληψις τῆς τρίτης διαστάσεως

Σχ. 5.

τοῦ χώρου θέτει τὸ ἀκόλουθον πρόβλημα εἰς τὴν ψυχολογικὴν ἔρευναν: Ἐφοῦ ἡ εἰκὼν τῶν ἀντικειμένων σχηματίζεται ἐπὶ τοῦ ἀμφιβληστροειδοῦς γραφικῶς, ἤτοι κατὰ μῆκος μόνον καὶ πλάτος, ὅπως καὶ ἐπὶ τῆς φωτογραφικῆς πλακός, πῶς βλέπομεν τὰ ἀντικείμενα **πλαστικῶς**, δηλ. καὶ μετὰ βάθους;

Τὰ ὀπτικά δεδομένα εἶναι εἰς αὐτὴν τὴν περίπτωσιν τὰ ἑξῆς:

Ἄς παραστήσωμεν γραφικῶς τὴν διεύθυνσιν τῶν φωτεινῶν ἀκτίνων, αἱ ὁποῖαι διεγείρουσι τὸν ἀμφιβληστροειδῆ χιτῶνα τῶν δύο ὀφθαλμῶν κατὰ μίαν ὀπτικὴν ἐντύπωσιν (Σχ. 5). Ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ εἰκὼν τοῦ ἀπέναντι ἡμῶν σημείου Α σχηματίζεται ἐπὶ τοῦ κέντρου α τῆς ὠχρᾶς κηλίδος τῶν δύο ὀφθαλμῶν. Ἡ εἰκὼν τότε τοῦ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου κειμένου σημείου Β θὰ σχηματισθῆ πρὸς τὰ ἀριστερὰ τοῦ α, ἐπὶ τοῦ ἀμφιβληστροειδοῦς καὶ τοῦ ἐνὸς ὀφθαλμοῦ καὶ τοῦ ἄλλου, καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν ἀπόστασιν· ἤτοι ἐπὶ **θέσεων ἀντιστοίχων**. Τὸ αὐτὸ θὰ συμβῆ καὶ μετὰ τὴν εἰκόνα τοῦ σημείου Γ, τοῦ κειμένου πάλιν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου ΚΛ· θὰ σχηματισθῆ

τοῦ χώρου θέτει τὸ ἀκόλουθον πρόβλημα εἰς τὴν ψυχολογικὴν ἔρευναν: Ἐφοῦ ἡ εἰκὼν τῶν ἀντικειμένων σχηματίζεται ἐπὶ τοῦ ἀμφιβληστροειδοῦς γραφικῶς, ἤτοι κατὰ μῆκος μόνον καὶ πλάτος, ὅπως καὶ ἐπὶ τῆς φωτογραφικῆς πλακός, πῶς βλέπομεν τὰ ἀντικείμενα **πλαστικῶς**, δηλ. καὶ μετὰ βάθους;

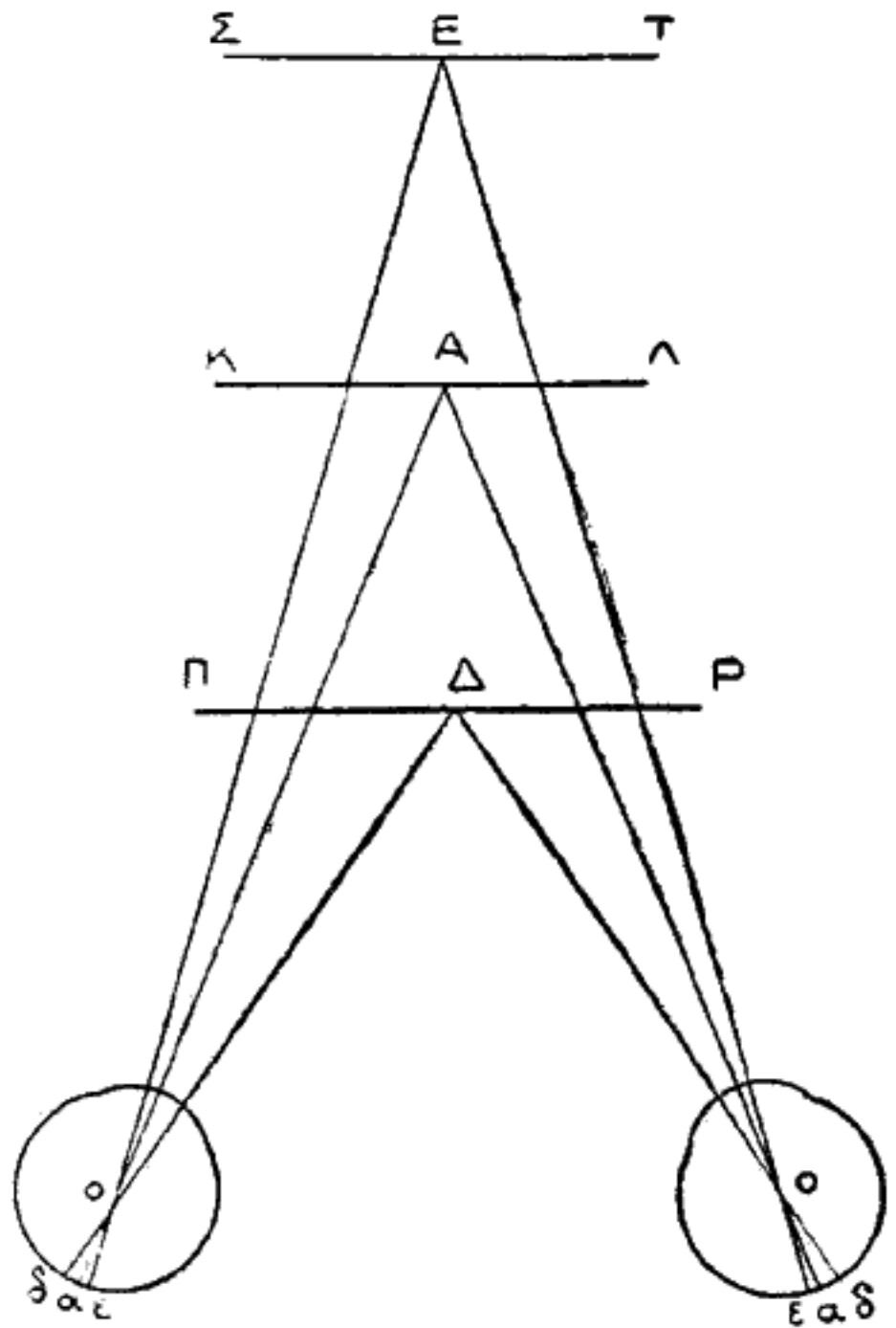
Τὰ ὀπτικά δεδομένα εἶναι εἰς αὐτὴν τὴν περίπτωσιν τὰ ἑξῆς:

Ἄς παραστήσωμεν γραφικῶς τὴν διεύθυνσιν

δηλ. καί αὕτη ἐπὶ θέσεων ἀντιστοίχων. Εἰς τὸ σχῆμα ὅμως 6 ἡ εἰκὼν τοῦ σημείου Δ, τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται ὄχι ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου ΚΛ, ἀλλὰ ἔμπροσθεν αὐτοῦ, ἤτοι ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου ΠΡ, σχηματίζεται ἐπὶ μὲν τοῦ ἀμφιβληστροειδοῦς τοῦ ἑνὸς ὀφθαλμοῦ πρὸς τὰ ἀριστερὰ τοῦ κέντρου τῆς ὠχρᾶς κηλίδος, ἐπὶ δὲ τοῦ ἀμφιβληστροειδοῦς τοῦ ἄλλου ὀφθαλμοῦ πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ κέντρου α, ἤτοι ἐπὶ θέσεων μὴ ἀντιστοίχων.

Ὅμοιως ἐπὶ θέσεων μὴ ἀντιστοίχων θὰ σχηματισθῆ ἡ εἰκὼν καὶ τοῦ σημείου Ε, τοῦ κειμένου ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου ΣΤ, τοῦ εὐρισκομένου ὀπισθεν τοῦ ΚΛ. Αἱ γωνία δα καὶ εσα λέγονται γωνία παραλλάξεως, τὸ δὲ μέγεθος αὐτῶν ἐξαρτᾶται ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐκ τῆς μεταξύ τῶν σημείων ΔΑ καὶ ΕΑ ἀποστάσεως, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκ τῆς ἀποστάσεως ἀμφοτέρων τῶν σημείων τούτων ἀπὸ τοῦ ἐπιπέδου τῶν δύο ὀφθαλμῶν. Ὄταν ἡ γωνία παραλλάξεως εἶναι μεγάλη, τότε, ἐὰν ἔχωμεν προσηλωμένον τὸ βλέμμα μας ἐπὶ τοῦ σημείου Α, θὰ φανῆ εἰς ἡμᾶς τὸ σημεῖον Δ ὄχι ἀπλοῦν, ἀλλὰ διπλοῦν, διότι ἡ εἰκὼν αὐτοῦ σχηματίζεται ἐπὶ μὴ ἀντιστοίχων θέσεων τοῦ

Σχ. 6.

ἀμφιβληστροειδοῦς τῶν δύο ὀφθαλμῶν. Ἀπλᾶ φαίνονται τὰ ἀντικείμενα, τῶν ὁποίων αἱ εἰκόνες σχηματίζονται ἐπὶ ἀντιστοίχων θέσεων, διότι οὕτω πως ἔχουν ἀμοιβαίως προσαρμοσθῆ οἱ ὀφθαλμοί μας (1). Ἐὰν ὅμως ἡ γωνία παραλλάξεως εἶναι μικρά, τότε τὸ ση-

1. Τὸ φαινόμενον τοῦτο δυνάμεθα καὶ μόνοι νὰ παρατηρήσωμεν διὰ τοῦ ἐξῆς πειράματος: ἄς προσηλώσωμεν τὸ βλέμμα ἐπὶ μακρὰν ἡμῶν εὐρισκομένης ἐπιφανείας καὶ ἄς ὑψώσωμεν τὸν δάκτυλόν μας μέχρι τῆς εὐθείας γραμμῆς τοῦ

μείον Δ θά φανῆ εἰς ἡμᾶς ἀπλοῦν μὲν, ἀλλὰ κείμενον ἔμπροσθεν τοῦ Α (καὶ ἀντιστοίχως τὸ σημεῖον Ε ὀπίσθεν τοῦ Α). Ἔχομεν δηλ. εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ἀντίληψιν τοῦ βάθους ἢ τῆς ἀποστάσεως (²). Ὄταν τέλος ἡ γωνία παραλλάξεως εἶναι ἐλαχίστη, μικρότερα δηλ. ἐνὸς ὠρισμένου ὁρίου, τότε οὐδεμίαν ἀσκεῖ ἐπίδρασιν τὸ γεγονός ὅτι αἱ εἰκόνες ἔχουν σχηματισθῆ ἐπὶ μὴ ἀντιστοίχων θέσεων τοῦ ἀμφιβληστροειδοῦς, καὶ ἐπομένως βλέπομεν τὰ ἀντικείμενα ἐπὶ τοῦ ἰδίου ἐπιπέδου, ὡς ἐὰν αἱ εἰκόνες τῶν εἶχον σχηματισθῆ ἐπὶ ἀντιστοίχων θέσεων. Διὰ τοῦτο ἀδυνατοῦμεν νὰ ἀντιληφθῶμεν τὸ βάθος ἀντικειμένων λίαν μακρὰν εὕρισκομένων καὶ εὐκόλως δυνάμεθα διὰ τεχνασμάτων νὰ ἀπατηθῶμεν (ὡς συμβαίνει, ἐπὶ παραδείγματι, εἰς τὰς κινηματογραφικὰς ταινίας).

Ὡστε ἡ ἐντύπωσις τοῦ βάθους σχηματίζεται, ὅταν αἱ ἐπὶ τῶν δύο ὀφθαλμῶν εἰκόνες ἐνὸς ἀντικειμένου δὲν συμπίπτουν τελείως, ἀλλ' ἐκ τῆς διαφορᾶς τοῦ περιγράμματος γεννᾶται τὸ φαινόμενον τῆς παραλλάξεως μετὰ γωνίαν μικράν. Πράγματι δὲ λόγω τῆς στροφῆς τῶν ὀφθαλμῶν πρὸς τὸ σημεῖον προσηλώσεως πάντοτε κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε ἡ εἰκὼν αὐτοῦ νὰ σχηματίζεται ἐπὶ τοῦ ἀμφιβληστροειδοῦς ἑκατέρου ὀφθαλμοῦ εἰς θέσιν, τὴν ὁποίαν ὠνομάσαμεν θέσιν τῆς σφαιροτάτης ὀράσεως ἢ ὠχρὰν κηλίδα, δὲν παρουσιάζουν τὰ ἀντικείμενα εἰς μικρὰν ἀπόστασιν τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς ὅσον καὶ εἰς τοὺς δύο ὀφθαλμούς, διότι ἕκαστος βλέπει αὐτὰ ἀπὸ διαφορετικοῦ θέσεως· ὁ ἀριστερός βλέπει μᾶλλον τὸ ἀριστερὸν μέρος αὐτῶν καὶ ὁ δεξιὸς τὸ δεξιόν. Τοιοῦτοτρόπως κατὰ τὴν ἔνωσιν τῶν εἰκό-

βλέμματος· θά ἴδωμεν τότε τὸν δάκτυλόν μας διπλοῦν, διότι θά ἔχωμεν μίαν εἰκόνα τοῦ διὰ τοῦ δεξιοῦ ὀφθαλμοῦ καὶ μίαν διὰ τοῦ ἀριστεροῦ, αἱ ὁποῖαι δὲν συμπίπτουν, διὰ νὰ ἀποτελέσουν μίαν καὶ μόνην, ἀφοῦ σχηματίζονται ἐπὶ μὴ ἀντιστοίχων θέσεων τοῦ ἀμφιβληστροειδοῦς.

2. Οὕτω ἐξηγεῖται πῶς ἀντικείμενα εἰκονιζόμενα ἐπὶ δύο διαστάσεων τὰ βλέπομεν διὰ τοῦ στερεοσκοπίου πλαστικῶς, ἤτοι ὡς ἔχοντα καὶ τρίτην διάστασιν, βάθος. Ὡς γνωστὸν διὰ τοῦ στερεοσκοπίου προβάλλομεν δύο εἰκόνας τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου, μίαν δι' ἕκαστον ὀφθαλμόν. Οἱ πρισματικοὶ ἔμωσ φακοὶ τοῦ στερεοσκοπίου παρουσιάζουν ὄχι τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς εἰκόνα εἰς ἀμφοτέρους τοὺς ὀφθαλμούς, ἀλλὰ κατὰ τι διάφορον εἰς ἕκαστον. Οὕτω προκαλεῖται τὸ φαινόμενον τῆς παραλλάξεως μετὰ μικρὰν γωνίαν καὶ σχηματίζεται ἡ ἐντύπωσις τοῦ στερεοῦ ἀντικειμένου, προστίθεται δηλ. εἰς τὰς δύο διαστάσεις καὶ ἡ τρίτη, τὸ βάθος.

νων γεννᾶται παράλλαξις με γωνίαν μικράν καὶ δι' αὐτὸ βλέπομεν τὰ ἀντικείμενα πλαστικῶς, ἤτοι μετὰ τρίτης διαστάσεως.

Τὸ φαινόμενον τῆς παραλλάξεως βεβαίως προϋποθέτει τὴν διὰ δύο ὀφθαλμῶν ὄρασιν (1). Πῶς ὅμως βλέπει τὸ βάθος τῶν ἀντικειμένων ὁ μονόφθαλμος; Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην εἰ σημαντικώτεροι ὀπτικοὶ παράγοντες εἶναι οἱ ἑξῆς: Ἡ εἰς βάθος ἀπόστασις ὑπολογίζεται ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀντικειμένων, τὰ ὅποια εὐρίσκονται μετὰ τὸ ὄφθαλμοῦ καὶ τοῦ σημείου προσηλώσεως, καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἐκ πείρας γνωστοῦ μεγέθους αὐτῶν· ἔπειτα ἐκ τῆς προοπτικῆς ἀλλοιώσεως τῶν ἀντικειμένων καὶ τῶν μεταβολῶν, τὰς ὁποίας παρουσιάζει ἡ ὄψις αὐτῶν, ὅταν κινῆται πρὸς τὸ μέρος των ἢ ἀπομακρύνεται ἐξ αὐτῶν ὁ παρατηρητής· τέλος ἐκ τῶν ἀναλογιῶν τῆς σκιάς τῶν ἀντικειμένων καὶ τῆς ἐν μέρει ἀποκρύψεως αὐτῶν δι' ἄλλων. Οἱ παράγοντες οὗτοι συντελοῦν εἰς τὸν ὑπολογισμόν τῆς ἀποστάσεως καὶ κατὰ τὴν διὰ δύο ὀφθαλμῶν ὄρασιν.

Αὐτὰ εἶναι τὰ κατὰ τὴν ἀντίληψιν τοῦ βάρους ὀπτικὰ δεδομένα. Ἐννοεῖται ὅτι δι' αὐτῶν δὲν δύναται νὰ λυθῇ τὸ πρόβλημα, τὸ ὁποῖον θέτει εἰς τὴν ψυχολογικὴν ἔρευναν ἡ ἀντίληψις τῆς τρίτης διαστάσεως. Διότι παραμένει πάντοτε ἡ ἀρχικὴ δυσχέρεια: πῶς, ἐνῶ ἡ ἐπὶ τοῦ ἀμφιβληστροειδοῦς εἰκὼν παρουσιάζει δύο μόνον διαστάσεις τοῦ ἀντικειμένου, ἡμεῖς βλέπομεν αὐτὸ πλαστικῶς; Καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην σημαντικὸς εἶναι ὁ ρόλος τῶν **μυϊκῶν** (καὶ στατικῶν) **αἰσθημάτων** καὶ ἐν γένει τῶν κινητικῶν παραστάσεων. Διὰ νὰ ἐγγίσω τὸ σημεῖον Α τοῦ ἐπιπέδου ΚΛ, καταβάλλω ὠρισμένην μυϊκὴν προσπάθειαν· διὰ νὰ πλησιάσω κατόπιν τὸ σημεῖον Ε τοῦ ἐπιπέδου ΣΤ, ἡ προσπάθεια, τὴν ὁποίαν καταβάλλω, εἶναι μεγαλυτέρα, διὰ τὸ σημεῖον Δ τοῦ ἐπιπέδου ΠΡ μικροτέρα κ.ο.κ. Τοιοῦτοτρόπως αἰσθάνομαι καὶ μυϊκῶς τὴν εἰς βάθος ἀπόστασιν. Αἱ κινητικαὶ παραστάσεις συνείρονται μετὰ τῶν ὀπτικῶν καὶ ὅλα τὰ ψυχικὰ ταῦτα στοιχεῖα ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς **συνθετικῆς ἐνεργείας**, τὴν ὁποίαν ἔχει ἐμφύτως ἡ ψυχὴ, καὶ μετὰ τὴν βοήθειαν τῆς **φαντασίας** ἀποκρυσταλλοῦνται εἰς τὴν ἀντίληψιν τῆς τρίτης διαστάσεως. Καὶ ἐνταῦθα λοιπόν, ὡς καὶ κατὰ τὴν ἀντίληψιν τῆς ἐπιφανείας, ἐμφυτος προδιάθεσις καὶ πείρα συνεργάζονται στενῶς.

Τοῦτο ἀποδεικνύεται καὶ διὰ τῶν παρατηρήσεων, αἱ ὁποῖαι ἔχου-

1. Καὶ μάλιστα οἱ δύο ὀφθαλμοὶ πρέπει νὰ εὐρίσκονται ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου· ἡ νῆσσα π.χ. βλέπει ὡς ὁ μονόφθαλμος, ἄλλοτε διὰ τοῦ ἑνὸς καὶ ἄλλοτε διὰ τοῦ ἑτέρου ὀφθαλμοῦ.

νοντο ἐπὶ τυφλῶν ἐκ γενετῆς, οἱ ὅποιοι ἀνέβλεψαν κατόπιν ἐγχειρήσεως τῶν ὀφθαλμῶν. Ἐν ἀρχῇ οὗτοι δὲν ἔχουν παράστασιν τῆς πραγματικῆς ἀποστάσεως καὶ τοῦ βάθους τῶν ἀντικειμένων, τὰ ὅποια τώρα διὰ πρώτην φοράν βλέπουν. Μικρὸν κατὰ μικρὸν ὅμως διὰ τῆς πείρας συνείρονται αἱ ὀπτικά καὶ αἱ κινητικαὶ παραστάσεις των καὶ ἡ ἔμφυτος συνθετικὴ ἐνέργεια τῆς ψυχῆς μετὰ τῆς φαντασίας διαρθρώνει τὰς ἐντύπώσεις των κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε καὶ οἱ ἰαθέντες τυφλοὶ βλέπουν κανονικῶς τὰ ἀντικείμενα εἰς τρεῖς διαστάσεις, ἀποκτοῦν δηλ. τὴν ἀντίληψιν τοῦ ὀπτικοῦ χώρου.

Σημειώτέον τέλος ὅτι ὁ ἀπτικός χώρος τῶν τυφλῶν ἔχει τρεῖς διαστάσεις. Ἡ ἀναγλυφικὴ ἐντύπωσις τῶν ἀντικειμένων, ἥτοι ἡ ἀντίληψις τοῦ βάθους διὰ τῆς ἀφῆς, σχηματίζεται εἰς αὐτοὺς ἐπὶ τῆς βάσει τῶν ἀπτικῶν καὶ κινητικῶν παραστάσεων. Οἱ τυφλοὶ, ὡς γνωστόν, μανθάνουν ἀνάγνωσιν καὶ γραφὴν δι' εἰδικοῦ (ἀπτικοῦ) ἀλφαβήτου.

4. Η ΑΝΤΙΛΗΨΙΣ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ

Πρέπει ἐξ ἀρχῆς νὰ διακρίνωμεν μεταξὺ χρονικῶν **ιδιοτήτων** καὶ χρονικῶν **σχέσεων**. Μόνη χρονικὴ ιδιότης εἶναι ἡ διάρκεια, ἥτις ἄλλοτε εἶναι πλήρης, ἄλλοτε κενὴ (παῦσις εἰς τὴν μουσικὴν). Αἱ χρονικαὶ σχέσεις εἶναι δύο: τὸ **ταυτόχρονον** καὶ τὸ **διαδοχικόν**. Εἰς τὴν σχέσιν τῆς **διαδοχῆς** διακρίνομεν τρία στάδια: τὸ **παρελθόν**, τὸ **παρὸν** καὶ τὸ **μέλλον**. Τὰ περιεχόμενα τοῦ χρόνου αἰσθανόμεθα εἴτε ὡς ἀνεξάρτητα ἀπ' ἀλλήλων, εἴτε ὡς ἀνήκοντα εἰς ἐνιαίας ὁμάδας· τὴν δευτέραν περίπτωσιν ὀνομάζομεν **ρυθμικὴν ἄρθρωσιν** τοῦ χρόνου ἢ ἀπλῶς **ρυθμόν**. Τὸ ζήτημα εἶναι τώρα διὰ τὴν Ψυχολογίαν: πῶς ἀποκτᾶ ἡ συνείδησις: 1) τὴν ἀντίληψιν τῆς μόνης χρονικῆς ιδιότητος: τῆς διαρκείας, καὶ 2) τὴν ἀντίληψιν τῶν χρονικῶν σχέσεων: τοῦ ταυτόχρονου καὶ τοῦ διαδοχικοῦ, τῆς ἀπλῆς διαδοχῆς καὶ τοῦ ρυθμοῦ;

Ἐν πρώτοις πρέπει νὰ σημειώσωμεν ὅτι τῆς διαρκείας ἔχομεν ἀντίληψιν δι' ὅλων τῶν αἰσθήσεων· μετὰ παντὸς αἰσθήματος γίνεται συνειδητὴ κάποια διάρκεια, καθὼς ἀκριβῶς γίνεται συνειδητὴ καὶ ἡ ἔκτασις μετὰ τῶν ὀπτικῶν καὶ ἀπτικῶν αἰσθημάτων. Εἶναι ἀδύνατον νὰ φαντασθῶμεν ἐν αἰσθημα ἄνευ ποιᾶς τινος διαρκείας, καθὼς εἶναι ἀδύνατον νὰ ἔχωμεν ὀπτικὸν ἢ ἀπτικὸν αἰσθημα ἄνευ

καὶ τῆς παραμικρᾶς ἐκτάσεως. Βεβαίως ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι πᾶν αἶσθημα ἔχει κάποιαν διάρκειαν, δὲν ἐξηγεῖται ἀκόμη πῶς ἀντιλαμβανόμεθα τὸν χρόνον ὡς **συνεχῆ καὶ ἀδιάκοπον διάρκειαν**, ἀκριβῶς καθὼς δὲν ἐξηγεῖται καὶ ἡ ἀντίληψις τῆς ἐπιφανείας ἐκ τοῦ ὅτι μετὰ τῶν ἀπλουστέρων ὀπτικῶν αἰσθημάτων « δίδεται » εἰς ἡμᾶς καὶ ἡ ἔκτασις.

Αἱ αἰσθήσεις μόναι δὲν δύνανται νὰ ἐξηγήσουν τὸ φαινόμενον τοῦτο· εἶναι ἀνάγκη νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ ψυχὴ κέκτηται φύσει μίαν **συνθετικὴν ἐνέργειαν**. Δι' αὐτῆς διαρθροῦνται αἱ ἐπὶ μέρους στιγμαί (στιγμὴν ὀνομάζομεν τὸ ἐλάχιστον μόριον τῆς διαρκείας) καὶ οὕτω ἀποκτῶμεν τὴν ἀντίληψιν τοῦ χρόνου ὡς συνεχοῦς καὶ ἀδιακόπου διαρκείας.

Διὰ τὴν ἀντίληψιν τῶν χρονικῶν σχέσεων : τοῦ ταῦτοχρόνου, τῆς διαδοχῆς (τῆς ἐπαλληλίας παρελθόντος, παρόντος καὶ μέλλοντος) καὶ τοῦ ρυθμοῦ, συνεργάζονται μετὰ τῶν αἰσθήσεων καὶ τῆς συνθετικῆς ἐνεργείας τῆς ψυχῆς δύο ἀκόμη λειτουργίαι αὐτῆς : ἡ μνήμη καὶ ἡ φαντασία.

Ἡ συμβολὴ ὅλων τῶν αἰσθήσεων εἰς τὸν σχηματισμὸν τῆς ἀντιλήψεως τοῦ χρόνου δὲν εἶναι οὔτε ἡ αὐτὴ οὔτε τῆς αὐτῆς σημασίας. Μεγάλη καὶ ἀξιόλογος εἶναι ἡ συμβολὴ τῶν ὀργανικῶν αἰσθημάτων μετὰ τὴν περιοδικὴν αὐτῶν μορφήν. Πεῖνα καὶ δίψα, κόρος, κάματος καὶ ἀνεσις κτλ. μᾶς βοηθοῦν τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ πρότερον καὶ τοῦ ὕστερον, ἰδίᾳ διὰ τῶν συναισθημάτων τῆς προσδοκίας καὶ τῆς ἱκανοποιήσεως, τὰ ὅποια προκαλοῦν. Διὰ τῶν ὀργανικῶν αἰσθημάτων διευκολυνόμεθα καὶ εἰς τὸν ὑπολογισμὸν τοῦ διαρρέοντος χρόνου. Διὰ τοῦτο, ὡς ἔχει παρατηρηθῆ, ἀσθενεῖς πάσχοντες ἐξ ἀναισθησίας τῶν ἐσωτερικῶν ὀργάνων χάνουν τὴν ἱκανότητα τῆς κανονικῆς ἐκτιμήσεως τοῦ χρόνου. Μεγάλη ὁμοίως εἶναι καὶ ἡ συμβολὴ τῶν μυϊκῶν αἰσθημάτων ἐκ τῆς κινήσεως τῶν μελῶν τοῦ σώματος. Ἡ τάσις ἢ ἡ ἀνάγκη τῆς κινήσεως καὶ ἡ μυϊκὴ κόπωσις διαδέχονται περιοδικῶς ἀλλήλας, οὕτω δὲ λαμβάνομεν γνῶσιν τῆς κανονικῆς διαδοχῆς. Ἐκ τῆς αἰσθήσεως τοῦ καμάτου ὑπολογίζομεν συνήθως καὶ τὸν διαρρέυσαντα κατὰ τὸ ἔργον χρόνον· ὅταν π.χ. βαδίζοντες αἰσθανώμεθα κόπωσιν εἰς τοὺς πόδας, λέγομεν ὅτι ἐβαδίσσαμεν ἐπὶ πολὺν χρόνον κ.ο.κ. Ἰδιαιτέρως μᾶς βοηθοῦν εἰς τὴν ἀντίληψιν τῆς ρυθμικῆς ἐρθρώσεως τοῦ χρόνου οἱ ρυθμικοὶ παλμοὶ τῆς καρδίας, τῶν ὁποίων ἔχομεν ὀργανικὴν αἴσθησιν, τὰ ὀπτικά καὶ μυϊκὰ αἰσθήματα κατὰ τὸ βᾶδισμα καὶ ἰδίως τὰ ἀκουστικά αἰσθήματα τὰ προκαλούμενα ἐκ ρυθμικῶν ἁσμάτων. Ἐν γένει ἡ συμβολὴ τῆς ἀκοῆς εἰς τὸν σχηματισμὸν τῆς ἀντιλήψεως τοῦ χρόνου εἶναι μεγάλη, ἐπειδὴ τὰ ἀκουστικά αἰσθήματα ἔχουν μικρὰν διάρκειαν, ὅταν δὲ εἶναι ἀλλεπάλληλα, διακρίνομεν τὴν διαδοχὴν αὐτῶν εὐκόλως.

Εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ παρελθόντος μεγάλην βοήθειαν παρέχει

εἰς ἡμᾶς ἡ μνήμη, εἰς δὲ τὴν ἀντίληψιν τοῦ μέλλοντος ἡ φαντασία. Διὰ τῆς διατηρήσεως τῶν ἐντυπώσεων καὶ τῆς ἀναπλάσεως παλαιῶν ἐντυπώσεων ὑπὸ μορφήν παραστάσεων ἀναγόμεθα εἰς τὸ παρελθόν, διὰ δὲ τῆς φαντασίας, ἡ ὁποία ἐπὶ τῇ βάσει τῆς πείρας προσχεδιάζει τὰ ἀναμενόμενα γεγονότα, ἀναγόμεθα εἰς τὸ μέλλον. Αἰσθήσεις ὅμως, μνήμη καὶ φαντασία προσφέρουν μόνον ὠρισμένα δεδομένα. Τὰ δεδομένα ταῦτα ἐπεξεργάζεται ἡ ψυχὴ διὰ τῆς ἐμφύτου συνθετικῆς ἐνεργείας τῆς, ἥτοι τὰ τακτοποιεῖ καὶ τὰ συσχετίζει: τὰ μὲν θεωρεῖ ἐξ ἴσου « παρόντα » πρὸς τὰ δὲ (τὸ ταυτόχρονον), ἄλλα πάλιν θεωρεῖ προγενέστερα τῶν παρόντων καὶ ἄλλα (τὰ ἀναμενόμενα) ἀναφέρει εἰς τὸ μέλλον. Οὕτω « ἐρμηνεύομεν » τὰ γεγονότα κατὰ τὸ σχῆμα τοῦ χρόνου.

Ὅχι λοιπὸν αἰσθησιν, ἀλλ' ἀντίληψιν ἔχομεν τοῦ χρόνου. Ἡ ἀντίληψις δὲ αὕτη συγκρινομένη πρὸς τὴν ἀντίληψιν τοῦ χώρου εἶναι προῖον πολυπλοκωτέρας ἐπεξεργασίας, διότι προϋποθέτει καὶ περισσοτέρας ψυχικὰς λειτουργίας καὶ ἰσχυρὰν συνθετικὴν ἱκανότητα (διανόησιν) ἐκ μέρους τῆς ψυχῆς. Διὰ τοῦτο μερικοὶ ψυχολόγοι παραδέχονται ὅτι τὰ ζῶα ἔχουν μὲν ἀντίληψιν τοῦ χώρου, στεροῦνται ὅμως ἀντιλήψεως τοῦ χρόνου (ἴσως ἔχουν ἀντίληψιν τῆς διαρκείας, ἀλλ' ὄχι καὶ τῶν χρονικῶν σχέσεων).

5. Η ΣΥΝΕΙΔΗΣΙΣ

Πρὶν προχωρήσωμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν λοιπῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν, εἶναι ἀνάγκη νὰ διασαφήσωμεν τὴν ἔννοιαν τῆς συνειδήσεως.

Λέγοντες συνείδησιν ἐννοοῦμεν πρῶτον τὴν ἄμεσον καὶ ἐσωτερικὴν γνῶσιν τῶν ψυχικῶν γεγονότων, τὴν ὁποίαν ἔχει μόνον τὸ ὑποκείμενον, εἰς τοῦ ὁποίου τὴν ψυχὴν συμβαίνουν αὐτὰ τὰ γεγονότα. Μὲ τὸ νόημα τοῦτο λέγομεν π.χ. ὅτι ἔχομεν συνείδησιν τῆς δεῖνα ἐξ ἀναμνήσεως ἢ ἐκ φαντασίας παραστάσεως. Δεύτερον ἐννοοῦμεν διὰ τοῦ ὅρου τούτου ἀλληγορικῶς τὸ πλαίσιον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου τελοῦνται τὰ ψυχικὰ φαινόμενα. Εἰς αὐτὴν τὴν περίπτωσιν λέγομεν καὶ ἀντὶ τῆς συνειδήσεως: τὸ Ἐγώ. Μὲ τὸ νόημα τοῦτο εἶπομεν εἰς τὰ προηγούμενα ὅτι τὰ ψυχικὰ φαινόμενα διενεργοῦνται ἐντὸς τῆς συνειδήσεως.

Εἰς τὴν Ψυχολογίαν ὁμως συνείδησιν κυρίως καλοῦμεν τὸ **σύνολον τῶν ἐν ἐκάστη στιγμῇ ψυχικῶν μας ἐκδηλώσεων, ὅταν θεωρῶμεν τὰς ἐκδηλώσεις ταύτας ἐν τῇ ἀλληλουχίᾳ των.** Αὐτὴν τὴν σημασίαν ἔχομεν ὑπ' ὄψιν, ὅταν λέγωμεν ὅτι ὁ ἐν μέθῃ, λιποθυμία ἢ ὑπνω διατελῶν στερεῖται συνειδήσεως. Διότι εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας ἢ ἀναστέλλονται αἱ σπουδαιότεραι ψυχικαὶ λειτουργίαι ἢ αἱ ψυχικαὶ ἐκδηλώσεις γίνονται ἀτάκτως καὶ ἄνευ ἐσωτερικῆς ἀλληλουχίας, οὕτω δὲ ὁ ψυχικὸς βίος παρουσιάζει χάσματα καὶ ἀρρυθμίαν. Τὰ οὐσιώδη γνωρίσματα, δι' ὧν χαρακτηρίζεται ἡ ψυχολογικὴ ἔννοια τῆς συνειδήσεως, εἶναι τὰ ἑξῆς :

1) Ἐν τῇ συνειδήσει περιλαμβάνονται **τὰ παντὸς εἶδους ψυχικὰ γεγονότα**, ἥτοι καὶ τὰ γνωστικά (αἰσθήματα, παραστάσεις, ἔννοιαι κτλ.) καὶ τὰ συναισθητικά (συγκινήσεις) καὶ τὰ βουλευτικά (ὄρμαί, ἐπιθυμίαι κτλ.), ὅχι δὲ μεμονωμένα, ἀλλ' ἐν ἀλληλουχίᾳ, ὅχι δηλ. ὡς στοιχεῖα ἐν παραθέσει, ἀλλ' ὡς συνθέσεις, ὁλόκληρες. 2) Ἡ ἐσωτερικὴ συνάφεια καὶ ἀλληλουχία τῶν γεγονότων τούτων δίδει εἰς τὴν συνείδησιν τὸν χαρακτῆρα τῆς **ἐνότητος**· τὸ ἐνιαῖον τῆς συνειδήσεως ἐκφράζομεν ὀνομάζοντες αὐτὴν **Ἐγώ**. Τὸ ἄτομον αἰσθανόμενον, στοχαζόμενον, συγκινούμενον, ἐπιθυμοῦν ἔχει τὴν σαφῆ συναισθησιν ὅτι εἰς ὅλας αὐτὰς τὰς ψυχικὰς ἐκδηλώσεις εἶναι πάντοτε ἐν ὠρισμένον ψυχικῶς ἐνεργοῦν καὶ πάσχον ὑποκείμενον. 3) Τὰ ψυχικὰ γεγονότα εὐρίσκονται ἐν διαρκεῖ ροῇ καὶ διὰ τοῦτο τὰ ἐκάστοτε ἐν τῷ κέντρῳ τῆς συνειδήσεως εὐρίσκόμενα ψυχικὰ γεγονότα, τῶν ὁποίων ἔχομεν σαφεστάτην γνῶσιν, εἶναι **ἐλάχιστα**. Διότι τὰ ψυχικὰ γεγονότα διαρκῶς παραμερίζονται ὑπὸ νέων, ἅτινα καταλαμβάνουν τὴν θέσιν τῶν προηγουμένων, διὰ νὰ ὑποχωρήσουν πάλιν πρὸ ἄλλων κ.ο.κ. Ταῦτοχρόνως λοιπὸν δὲν δύνανται νὰ κατέχουν τὸ κέντρον τῆς συνειδήσεως πολλὰ ψυχικὰ γεγονότα, διότι τὰ μὲν ἐκτοπίζουν τὰ δέ, οὕτω δὲ τὸ ἐν ἐκάστη στιγμῇ περιεχόμενον τῆς συνειδήσεως, τοῦ ὁποίου ἔχομεν σαφεστάτην γνῶσιν, εἶναι λίαν περιορισμένον. Τὴν ιδιότητα ταύτην τῆς συνειδήσεως ὀνομάζομεν **στενότητα**. Ὁ ἐργαζόμενος π. χ. εἰς τινὰ Τράπεζαν ὑπάλληλος ἔχει καθ' ἐκάστην στιγμὴν ἀναλόγως τῆς ἐργασίας, μὲ τὴν ὁποίαν ἀσχολεῖται, διάφορα ψυχικὰ γεγονότα εἰς τὸ κέντρον τῆς συνειδήσεώς του· ὁ κύκλος τῶν παραστάσεών του (καθὼς καὶ τὰ συναφῆ ψυχικὰ γεγονότα, συγκινήσεις, βουλή-

ματα κτλ.) δὲν παραμένει ἐπὶ πολὺν χρόνον ὁ αὐτός· οἱ πελάται προσέρχονται ὁ εἷς μετὰ τὸν ἄλλον καὶ διὰ τῶν ὑποθέσεών των ἀναγκάζουν τὸν ὑπάλληλον νὰ ἀλλάσῃ διαρκῶς παραστάσεις, στοχασμούς, κινήσεις κτλ. Ἐκάστοτε λοιπὸν μόνον ὠρισμένα ψυχικὰ γεγονότα κατέχουν τὸ κέντρον τῆς συνειδήσεώς του· ὅταν προκληθοῦν νέα, τὰ παλαιὰ ἐκτοπίζονται καὶ βαθμιαίως λησμονοῦνται· ἐν ἀρχῇ γίνονται ἀσαφῆ καὶ ἀμυδρά καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀμαυροῦνται τελείως, καλύπτονται ὑπὸ τῆς λήθης.

Τὴν συνείδησιν δυνάμεθα νὰ παραστήσωμεν γραφικῶς μὲ κύκλον. Τὸν κύκλον τοῦτον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου περιέχονται ὅλα τὰ ἐν τῇ συνειδήσει ὑπάρχοντα ψυχικὰ γεγονότα, ὀνομάζομεν (ἀλληγορικῶς ἐκ τῆς ὀράσεως) **ὀπτικὸν πεδίων τῆς συνειδήσεως**. Εἰς τὸ κέντρον αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ φαντασθῶμεν ὡς περιοχὴν στενωτάτην, εὐρίσκονται τὰ ἐν δεδομένη στιγμῇ κατέχοντα τὴν συνείδησιν ψυχικὰ γεγονότα. Ὀνομάζεται δὲ (κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὸ σημεῖον προσηλώσεως τοῦ βλέμματος) **ὀπτικὸν σημεῖον τῆς συνειδήσεως**. Σαφεστάτην γνῶσιν ἔχομεν μόνον τῶν γεγονότων ἐκείνων, τὰ ὁποῖα εὐρίσκονται εἰς τὸ κέντρον. Ὅσον ἀπομακρυνόμεθα ὅμως ἐξ αὐτοῦ πρὸς τὴν περιφέρειαν, τόσον τὰ ψυχικὰ γεγονότα, τὰ εὐρισκόμενα εἰς τὰς θέσεις αὐτάς, εἶναι ἀσαφέστερα. Ὅσα κεῖνται εἰς τὴν περιφέρειαν εἶναι ἀμυδρότερα καὶ μετὰ δυσκολίας ἀναπλάσσονται, ἤτοι μετὰ κόπου δύνανται νὰ μετακινηθοῦν πρὸς τὸ κέντρον. Συχνὰ δὲ εἶναι ἀδύνατον νὰ γίνουσι συνειδητὰ (ἔχουν καλυφθῆ τελείως ὑπὸ τῆς λήθης) καὶ μόνον εἰς ἀνωμάλους ψυχικὰς καταστάσεις (ἐν ὄνειρῳ ἢ ἐν ὑπνώσει κτλ.) διέρχονται τὸ λεγόμενον **«κατώφλιον τῆς συνειδήσεως»**. Τὴν περιοχὴν τῶν γεγονότων τούτων ὀνομάζομεν **ὑποσυνειδήτον**. Πέραν τοῦ ὑποσυνειδήτου ἐκτείνεται τὸ λεγόμενον **ἀσυνειδήτον**. Εἶναι ἡ χώρα τῶν ἐμφύτων συναισθηματικῶν διαθέσεων καὶ τῶν ὁρμῶν, αἱ ὁποῖαι ἐπηρεάζουν βαθύτατα τὸν ψυχικὸν μας βίον, ἀλλὰ δὲν γίνονται συνειδηταί. Περὶ τῶν ψυχικῶν τούτων στοιχείων θὰ ὁμιλήσωμεν εἰς τὸ Β' μέρος τοῦ βιβλίου, ὅπου θὰ ἐξετάσωμεν τὰ συναισθήματα καὶ τὰς ἐκδηλώσεις τῆς βουλήσεως. Ἡ σύγχρονος Ψυχολογία ἀπέδειξεν ὅτι ἡ ἐπίδρασις τοῦ ἀσυνειδήτου ἐπὶ τῆς διαμορφώσεως τοῦ χαρακτῆρος ὡς καὶ ἐπὶ τῆς ψυχικῆς ἅμα καὶ σωματικῆς ὑγείας τοῦ ἀνθρώπου εἶναι μεγάλη.